

Studie chce ukázat problém latentního nebezpečí. Jádrem problematiky jsou: sňatečnost zemědělské mládeže, věkové složení zemědělského obyvatelstva, podmínky života na venkově. Demografie skýtá užitečné poznatky a pomoc dalším vědám, jež je mohou přejímat pro podrobnější řešení vlastními metodami sociologickými, ekonomickými, politickými a ovšem historickými (Tauber 1964a, b). Nemůžeme se tu rozebíhat do vývodů vzdáleně historických a širě sociologických; soustředujeme se na bezprostředně živé otázky současnosti; beztak v ní je obsažena *in nuce* celá problematika minulosti i budoucnosti. V zaměření na budoucnost tkví účel této studie, která je v tomto smyslu demograficko-historická.

Studie vznikla s velkým metodickým přispěním dr. V. Srba; poskytl mi rady zkušeného statistika a demografa, a proto mu zde vzdávám vřelé poděkování.

Pramenem jsou nejnovější statistické údaje. Hlavními údaji jsou výsledky sčítání lidu z let 1961 a 1950, každoroční statistické výkazy kolem těchto censů (k výpočtům tříletých průměrů) a plynulé roční odhady. V zeměpisném pojetí statistiky zobrazují vývoj celostátní a zvláště české a slovenské území republiky. Pochybnosti vzniklé při zpracování statistik nelze vymýtit úplně, jde však jen o okrajové nejasnosti trvající v samém životě: definice ukazatelů kovozezemědělců, stávorolníků a podobných rodin smíšeného povolání, neurčitost přechodů mezi hospodářskými odvětvími, sezónnost prací, zaměstnanost žen, zvláště pomáhajících apod. Pomocnými prameny je domácí a cizí literatura.

Těžiště práce je v otevření nejdůležitějších otázek a v prvních odpovědích jako podnětech ke specializovaným průzkumům. Zdůrazňuji potřebu retrospekce na vývoj historickodemografický, zvláště populační a regionální. V takové podrobné retrospekci více vynikne dějinný význam přednesených otázek a usnadní se vyhodnocení změn, k nimž dochází před našima očima, rozpoznají a zváží se zákonitosti nových vývojových prvků od starých, přechodných od dlouhodobých či trvalých.

ÚBYTEK ZEMĚDĚLCŮ

Donedávna platila představa, že v každém národě je venkov nepřetržitým zdrojem přírůstků do ostatních oborů činnosti, přírůstků směřujících do měst, a že velkoměsta jsou dokonce nenasytnými hřbitovy národů. Tato hrubá představa odpovídala historické skutečnosti jenom částečně a současnosti ještě méně. Stačí nahlédnout do zestručněných statistik a poopravíme si poznatky konkrétně takto:

Směr vývoje podílu zemědělských příslušníků a pracovníků ve světě a v Československu ukazuje, že městské obyvatelstvo zaujímá skutečně stále větší podíl v celém světě (Davídek 1964). Především v průmyslově vyspělých státech

I. Změny ve skladbě obyvatelstva podle příslušnosti k povolání na území Československa v letech 1900 až 1961

Území	Rok	Úhrn obyvatelstva		Zemědělské obyvatelstvo			Nezemědělské obyvatelstvo		
		absolutně	celkové změny	absolutně	poměr k úhrnu %	úbytky zeměděl. obyvat. % •	absolutně	poměr k úhrnu %	přírůstky nezeměděl. obyvatelstva %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Československo celkem	1900	12 158 802		5 399 009	44,41		6 759 793	55,59	
			+ 841 047			3,99			3,99
	1910	12 999 849		5 254 128	40,42		7 745 721	59,58	
			+ 3 597			2,18			2,18
	1921	13 003 446		4 972 445	38,24		8 031 001	61,76	
			+ 995 051			5,16			5,16
	1930	13 998 497		4 630 960	33,08		9 367 537	66,92	
			−1833 826			5,13			5,13
	1947	12 164 661		3 399 840	27,95		8 764 821	72,05	
			+ 173 789			3,02			3,02
	1950	12 338 450		3 076 261	24,93		9 262 189	75,07	
			+1407 127			5,63			5,63
	1961	13 745 577		2 653 300	19,30		11 092 277	80,70	
České země	1900	9 372 214		3 578 287	38,18		5 793 927	61,82	
			+ 706 423			3,95			3,95
	1910	10 078 637		3 449 894	34,23		6 628 743	65,77	
			− 69 050			2,68			2,68
	1921	10 009 587		3 157 847	31,55		6 851 740	68,45	
			+ 664 799			5,95			5,95

	1930	10 674 386		2 732 682	25,60		7 941 704	74,40	
			- 1912 025			5,23			5,23
	1947	8 762 361		1 785 046	20,37		6 977 315	79,63	
			+ 133 772			2,01			2,01
	1950	8 896 133		1 633 472	18,36		7 262 661	81,64	
			+ 675 398			2,43			2,43
	1961	9 571 531		1 525 151	15,93		8 046 380	84,07	
Slovensko	1900	2 786 588		1 820 722	65,34		965 866	34,66	
			+ 134 624			3,58			3,58
	1910	2 921 212		1 804 234	61,76		1 116 978	38,24	
			+ 72 647			1,15			1,15
	1921	2 993 859		1 814 598	60,61		1 179 261	39,39	
			+ 330 252			3,50			3,50
	1930	3 324 111		1 898 278	57,11		1 425 833	42,89	
			+ 78 289			9,65			9,65
	1947	3 402 300		1 614 794	47,46		1 787 506	52,54	
			+ 40 017			5,55			5,55
	1950	3 442 317		1 442 789	41,91		1 999 528	58,09	
			+ 731 729			14,88			14,88
	1961	4 174 046		1 128 149	27,03		3 045 897	72,97	

Prameny: Zprávy Státního statistického úřadu Republiky československé, Statistické ročenky ČSSR, Sčítání lidu 1950, zvl. str. 65 a 90, Sčítání lidu 1961, část III.

vzrůstá počet měst a narůstají města v další velkoměsta s obyvatelstvem průmyslové výroby a společenských služeb; u nás také. Kontrast mezi městy a venkovem se zvětšuje úbytkem zemědělských příslušníků a aktivních, pracujících zemědělců. Podle statistik OSN relativně nejvíce zemědělců je na Balkáně, pak v asijských a afrických zemích.

Urychlení deagrarizace v Československu nastiňujeme zde aspoň za posledních 60 let. Za tu dobu počet příslušníků k zemědělství na našem území klesl na pětinu všeho obyvatelstva; v desetiletí mezi posledními cenzy ubyla polovina ekonomicky aktivních a pracujících zemědělců proti počtu v letech padesátých. Zvláště v českých krajích pracuje v zemědělství převážná většina žen poměrně starých (Pavlík 1959, Vraný 1960). Mezi socialistickými státy vyniká zřetelně naše postavení jako státu nejprůmyslovějšího a tudíž nejméně zemědělského. Porovnání z období 1945—1965 s dvacetiletím 1918—1938 ukazuje, jak zvlášť prudce bylo odzemědělstveno Slovensko. V celostátním průměru se zmenšil počet zemědělských příslušníků z 36/km² na 21/km² a pracujících zemědělců z 19/km² na 12/km² (tab. I).

Od 19. století průmyslová revoluce v celém světě podnítla a podporuje útek z venkova do měst, počínajíc dospívající mládeží. Kdežto ještě před sto lety podíl zemědělců všude obvykle převažoval, od poloviny našeho století klesl jenom za 10 let, kupř. v USA, Kanadě a Belgii, počet pracujících ve vlastním zemědělství na pouhých 12%; zhoršila se i věková skladba pracovníků v tamním zemědělství. V ČSSR v letech 1950—1960 se zmenšil počet zemědělských pracovníků na 19,30 %, v Českých zemích dokonce jen 15,93 % (tab. I, sloupec 5). Úbytek zemědělců je proces — sám o sobě — historicky nezadržitelný.

Avšak jde o bližší vysvětlení, zda průběh deagrarizace v ČSSR pokračoval a postupuje harmonicky s rozvojem nejenom naší ekonomiky, ale i naší populace jako podmínky ekonomiky samé.

Na první otázku dává odpověď ekonom (Paleček 1966), který dovodil, že úbytek pracovníků v československém zemědělství nebyl v souladu s rozvojem techniky a služeb pro zemědělství, neboť úroveň mechanizace a chemizace našeho zemědělství zůstává pod úrovní průmyslově vyspělých zemí. A navíc: „...zatímco odchod pracovních sil z vlastní zemědělské výroby byl v jiných

II. Poměr počtu sňatků ženichů k počtu mužů ve věku 20—34 let,

Území	Rok	Úhrn obyvatelstva			
		počet sňatků ženichů	mužů ve věku 20—34 let	počet sňatků na 1000 mužů 20 až 34letých	úbytek obecné sňatečnosti %
	1	2	3	4	5
ČSSR	1950	134 248	1 284 888	104,5	26,3
	1961	105 546	1 371 324	77,0	
České kraje	1950	95 166	926 925	102,7	22,4
	1961	74 003	927 988	79,7	
Slovenské kraje	1950	39 082	357 963	109,2	34,9
	1961	31 543	443 336	71,1	

zemích doprovázen rychlým vzestupem počtu pracovníků ve službách uspokojících potřeby zemědělství, u nás tento proces probíhal daleko pomaleji. Tak kupř. se odhaduje, že v USA je v průmyslu, dopravě a službách pracujících pro potřeby zemědělství činn dvakrát až třikrát více pracovníků než ve vlastní zemědělské výrobě. Nelze proto skutečnost, že relativní počet pracovníků v čs. zemědělství je stále ještě větší než v jiných ekonomicky vyspělých zemích, považovat za důkaz dosud existujících rezerv pracovníků v čs. zemědělství a nevidět, že ve sféře služeb pro potřeby zemědělství a oběhu zemědělských výrobků je v těchto zemích zaměstnáno mnohem víc pracovníků než u nás a více pracovníků než ve vlastní zemědělské výrobě“.

Pokusíme se o odpověď populačně demografickou a sociologickou, podle našeho názoru neméně závažnou.

SŇATEČNOST VŮBEC A ZEMĚDĚLSKÉ MLÁDEŽE ZVLÁŠT

Sňatečnost obecně závisí na váze potenciálních ročníků a na speciálních podmínkách. Vysoká sňatečnost obyvatelstva v českých zemích se udržovala s velkými výkyvy mezi 8 a 9 ‰; někdy vykazaly vyšší sňatečnost Čechy, jindy Morava nebo Slezsko. Pronikavěji přibýlo sňatků koncem šedesátých let 19. století, což se vykládá jako důsledek hospodářské prosperity osvobozeného venkova. Naopak hlubokou depresi způsobila první světová válka, i když bezprostředně po válce vzrostla sňatečnost, ale přesto ochabla porodnost. Na Slovensku klesla nuptialita r. 1932 dokonce pod předválečný průměr (Chur a 1936). Podrobnosti jsou v tab. II.

Speciálně u zemědělského obyvatelstva sňatečnost v absolutních číslech klesá, relativně kolísá. Absolutní čísla z let 1950, 1960 a 1965 obsahuje tab. III. Nejkritičtěji klesla nuptialita zemědělské mládeže. Zemědělští muži ve věku

zemědělských a nezemědělských, v ČSSR v letech 1950 a 1961

Zemědělské obyvatelstvo				Nezemědělské obyvatelstvo			
počet sňatků ženichů	mužů ve věku 20—34 let	počet sňatků na 1000 mužů 20—34letých	úbytek sňatečností zemědělců %	počet sňatků ženichů	mužů ve věku 20—34 let	počet sňatků na 1000 mužů 20 až 34letých	úbytek sňatečností nezemělců %
6	7	8	9	10	11	12	13
18 165	241 298	75,3	59,9	116 083	1 043 590	111,2	24,8
5 128	169 987	30,2		100 418	1 201 337	83,6	
9 008	132 166	68,2	55,6	86 158	794 759	108,4	20,9
3 026	99 958	30,3		70 977	828 030	85,7	
9 157	109 132	83,9	64,2	29 925	248 831	120,3	34,4
2 102	70 029	30,0		29 441	373 307	78,9	

III. Sňatečnost a rozvodovost zemědělců a nezemědělců v ČSSR

Ukazatel	Rok	V zemědělství		V ostatních povoláních	
		mužů	žen	mužů	žen
Československo Sňatků	1950	18 165	22 941	116 083	111 307
Rozvodů ze 100 sňatků		1 029 5,66	1 029 4,49	12 083 10,41	12 083 10,86
Sňatků	1960	5 802	11 791	100 550	94 561
Rozvodů ze 100 sňatků		624 10,75	624 5,29	14 667 14,59	14 667 15,51
Sňatků	1965	3 895	8 405	108 374	103 864
Rozvodů ze 100 sňatků		600 15,40	663 7,88	18 102 16,70	18 039 17,37
České kraje Sňatků	1950	9 008	14 998	86 158	80 168
Rozvodů ze 100 sňatků		727 8,07	727 4,85	10 585 12,29	10 585 13,20
Sňatků	1960	3 371	6 114	70 802	68 059
Rozvodů ze 100 sňatků		477 14,15	477 7,80	12 493 17,64	12 493 18,36
Sňatků	1965	2 510	5 106	79 247	76 651
Rozvodů ze 100 sňatků		522 20,79	626 12,26	15 674 19,78	15 570 20,13
Slovenské kraje Sňatků	1950	9 157	7 943	29 925	31 139
Rozvodů ze 100 sňatků		302 3,30	302 3,80	1 498 5,01	1 498 4,81
Sňatků	1960	2 431	5 677	29 748	26 502
Rozvodů ze 100 sňatků		147 6,05	147 2,59	2 174 7,31	2 174 8,20
Sňatků	1965	1 385	3 299	29 127	27 213
Rozvodů ze 100 sňatků		78 5,63	37 1,12	2 428 8,33	2 469 9,07

20—34 let se ženili a žení podstatně méně ve srovnání se svými vrstevníky v ostatních povoláních i ve srovnání se sňatečností svých předchůdců před pouhým desetiletím. Počet sňatků na 1000 zemědělců ve věku 20—34 let klesl v českých krajích z 68 na 30, na Slovensku z 84 také na 30; poslední tedy skoro na pouhou třetinu vlastní sňatečnosti z r. 1950, a tím na nízkou úroveň českou (tab. II, sloupec 8). Zemědělské ženy v témže věku se sice vdávají také v menším počtu, ale v poměru k počtu ženichů ze zemědělství přece stále více. Kolem r. 1960 mírně převažující sňatečnost žen nabyla již převahy 2 : 1, tj. od šedesátých let převažuje počet nevěst ze zemědělských rodin nad počtem ženichů téže kategorie více než dvojnásobně.

Zemědělská sňatečnost klesá, i když obecně vzrůstá počet potenciálních snoubenců. Výslovně v zemědělských povoláních klesá počet skutečných sňatků absolutně i relativně. U žen byl tento pokles o něco mírnější, ale neprojevuje se pozitivně ve skladbě zemědělského obyvatelstva. Ve skutečnosti se nynější nevěsty ze zemědělských rodičů z poloviny vdávají právě mimo zemědělství i mimo venkov. To znamená, že existuje přibližně shodný počet mladých mužů v zemědělských rodinách, kteří se nežení, nezakládají rodiny. Od šedesátých let relativně polovina, absolutně třetina počtu mladých mužů ze zemědělských rodičů a v zemědělství aktivní nezakládá ani manželství, ani rodiny, ani domácnosti. V posledních letech se zhoršily oba záporné jevy; klesá počet ženichů pracujících v zemědělství a vzrůstá počet nevěst odcházejících ze zemědělství.

S tímto kritickým snížením zemědělské nuptiality klesla sňatečnost celostátně v hlavních ročnících, v nichž se obvykle sňatky uzavírají, o celou čtvrtinu, a to více na Slovensku než v českých krajích (tab. II, sloupec 5). Pokles slovenské sňatečnosti v absolutním počtu by nemusel znamenat katastrofální zlom (mladí Slováci a Slovenky se zčásti přestěhovali do Českých zemí), jelikož však je provázen poklesem sňatečnosti také na západě republiky, musí vyvolávat vážné znepokojení. Příčiny jsou společné a jenom částečně vysvětlitelné věkovým složením obyvatelstva. Je nutno hledat další příčiny toho, proč se mladí muži, zvláště zemědělští, nežení.

ROZVODOVOST A BILANCE MANŽELSTVÍ, ZVLÁŠTĚ ZEMĚDĚLCŮ

Rozvodovost v r. 1965 dosáhla v celém státě již 1,32 ‰, z toho v českých krajích dokonce 1,66 ‰, na Slovensku 0,57 ‰. Přihlédneme opět zblízka aspoň k létům 1950, 1960 a 1965 (tab. III). Jasným aktivem nejen zemědělským, ale národním zůstává, že rozvodovost zemědělců proti rozvodovosti nezemědělců se udržuje podstatně nižší. Nepřehlédneme tento příznivější poměr a trend zemědělské rozvodovosti, neboť nasvědčuje větší pevnosti zemědělských manželství a rodin; zvláště když u nezemědělců českých i slovenských rozvodovost stoupá. Zemědělská manželství zůstávají stálejšími než nezemědělská. Relativně větší rozvodovost zemědělských mužů narůstá tempem vzrůstu obecné rozvodovosti; přitom se v českých krajích manželství rozvádějí více než na Slovensku. Konzervativnost slovenských zemědělských manželství jasně kontrastuje se západní částí republiky trojnásobně.

V celkové bilanci manželství lze shrnout, že ve státním průměru sňatečnost se zatím podstatně neodlišila od nuptiality dřívější; ale snižuje ji rozvodovost. Ta je velmi různá; od jejího novelování u nás (r. 1919) stoupla rozvodovost v jedné generaci a stoupá tak, že snižuje sňatečnost o celou šestinou. V Českých zemích rozvodovost na 100 sňatků dosáhla (r. 1965) již 19,8 %, na Slovensku

8,3 %. Proto manželská bilance, snižená vysokou českou rozvodovostí, je jenom z malé části zlepšena nízkou rozvodovostí zemědělců, hlavně slovenských.

Zdůrazňuji tento poznatek — pro hledání prostředků k nápravě a k nadějnějšímu vývoji naší společnosti — že bilance zemědělských manželství vztahená na počet veškerého obyvatelstva je přibližně osminásobně aktivnější než manželství nezemědělských na celém území státu. Dokreslují to pohledy do jednotlivých krajů, neboť nejtrvanlivější manželství jsou stále v krajích a okresech nejzemědělstějších (Kučera, Srb 1962). Jenom díky pevnosti zemědělských manželství je celostátní průměr rozvodovosti, tj. soudního zániku manželství, přece nižší. Bohužel, je to moderátor v ČSSR menšinový, s absolutními počty čím dále nižšími.

PŘÍMÉ DŮSLEDKY SNÍŽENÍ ZEMĚDĚLSKÉ NUPTIALITY

Tab. IV shrnuje výsledky vývoje v počtu žen reprodukčního věku od r. 1950 do r. 1961. Žen ve věku plodnosti mírně ubývá; v českých krajích o celou pětinu, takže slovenský přírůstek v počtu plodných žen nemůže nahradit české ztráty (tab. IV, sloupec 3). Toto zjištění se shoduje s dřívějším poznatkem o snižování počtu žen středního věku, čili plodnosti vdaných žen; platí přes to, že podíl žen v manželství stoupá, ale jejich celková plodnost přece klesá; pouze na Slovensku došlo ke snížení natality až r. 1953 a pokles tu probíhá pomaleji (Kučera 1959).

Speciálně podíl zemědělských žen absolutně i relativně velmi poklesl; v celostátním měřítku o třetinu (tab. IV, sloupec 5). Byly a jsou to masové přesuny a přestupy příslušnic z odvětví do odvětví. Jestliže přitom 135 tisíc Slovenek

IV. Změny v počtu žen reprodukčního věku příslušných k zemědělství

Území	Rok	Úhrn žen reprodukčního věku		fiktivní počet
		fiktivní počet	změna absolutní	
	1	2	3	4
ČSSR	1950	3 207 222	— 35 494	772 558
	1961	3 171 728		519 407
České kraje	1950	2 315 820	— 113 249	416 066
	1961	2 202 571		297 740
Slovenské kraje	1950	891 402	+ 77 755	356 492
	1961	969 157		221 667

Prameny: Původní materiály ze Státního statistického úřadu v Praze a statistické ročenky ČSSR

v nejlepším věku nejen výrobním, ale právě populačním, odešlo ze zemědělství jinak, mělo to veliké důsledky, které se budou projevovat déle než po jedno pokolení. Ze zemědělství odešly zdatné pracovnice a plodné matky, a tím vlastně i jejich děti. Podle zkušeností by bylo možno doufat, že s nimi odešla i potenciální vyšší fertilita do ostatních povolání; částečně se projevila u nezemědělců. Ale z celkových výsledků přirozené měny veškerého obyvatelstva vyplývá, že odchod žen reprodukčního věku ze zemědělství vede ve větším počtu případů také ke snížení jejich populace, k němuž by snad nedošlo, kdyby byly zůstaly v zemědělství.

S bilancemi manželství, se sňatečností mládeže zvláště mužské a s počty žen reprodukčního věku souvisí porodnost (V á v r a 1961 a, b). Sledujme objektivně poměr počtu dětí do 14 let k počtu mužů ve věku 20—34 let speciálně v zemědělství (tab. V). Vzhledem ke zvýšenému počtu nevěst vyváděvaných ze zemědělství je výstižnější, když počet dětí vztahujeme k počtu mužů; vždyť podle otců bývají děti řazeny častěji než podle žen. Výsledky rozvádějí poznatky z předešlých tabulek takto:

U veškerého mužského obyvatelstva ve vytčeném desetiletí se jeví mírný vzrůst počtu dětí nejvíce na Slovensku (tab. V, sloupec 3). U zemědělského mužského obyvatelstva tento poměr dětí k otcům celostátně klesl, právě i na Slovensku (tab. V, sloupec 5). Kladný jev třeba pochopit jednak z přestěhovalectví mladých mužů-otců s dětmi z východu na západ republiky, jednak z početně silnějších ročníků mládeže české z dob druhé světové války. Nelze přejít, že větší početnost dětí v zemědělských rodinách — odedávna převažující — se nyní zmenšuje, klesá k úrovni početnosti dětí v rodinách nezemědělských (V á v r a 1962). Proto u mladých zemědělců klesl počet dětí od r. 1950 do r. 1961 o celou čtvrtinu. Mladé zemědělské rodiny mají již uvědoměle menší počet dětí.

a k ostatním hospodářským odvětvím v ČSSR v letech 1950 a 1961

Zemědělské ženy reprodukčního věku		Nezemědělské ženy reprodukčního věku		
změna absolutní	podíl k počtu všech zeměděl. žen	fiktivní počet	změna absolutní	podíl k počtu všech nezeměděl. žen
5	6	7	8	9
-253 151	48,66	2 434 664	+217 657	51,34
	39,14	2 652 321		60,86
-118 326	49,95	1 899 754	+ 5 077	50,05
	38,43	1 904 831		61,57
-134 825	47,24	534 910	+212 580	52,76
	40,14	747 490		59,86

V. Průměrný počet dětí v zemědělských a nezemědělských domácnostech v ČSSR v letech 1950 a 1961

Území	Rok	Úhrn domácností		Zemědělské domácnosti		Nezemědělské domácnosti	
		absolutní počet domácností	průměrně dětí	absolutní počet domácností	průměrně dětí	absolutní počet domácností	průměrně dětí
	1	2	3	4	5	6	7
ČSSR	1950	1 695 476	1,81	369,531	1,96	1 325 945	1,77
	1961	1 867 841	1,83	168 450	1,88	1 699 391	1,83
České kraje	1950	1 196 796	1,75	195 705	1,94	1 001 091	1,71
	1961	1 273 382	1,72	97 566	1,90	1 175 816	1,71
Slovenské kraje	1950	498 680	1,97	173 826	1,98	324 854	1,96
	1961	594 459	2,05	70 884	1,86	523 575	2,08

Prameny: Původní materiály ze Státního statistického úřadu v Praze a statistické ročenky ČSSR

Proto také v zemědělských domácnostech se zmenšila převaha počtu dětí; na Slovensku klesla dokonce pod průměr. Počet zemědělských domácností klesl prudce více než o celou polovinu. Kdyby statistiky uvažovaly také bezdětné domácnosti, byl by poměr asi o něco příznivější v domácnostech zemědělských. Rozhodující české kraje naznačují určitou stabilizaci počtu dětí v zemědělských domácnostech. Rádi v tom spatřujeme renesanci zemědělské populace.

STÁRNUTÍ NÁRODA A ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ ZVLÁŠTĚ

Dialekticky k počtu novorozenců a mladých si všimněme počtu stárnoucích. Je známo, že věková skladba obyvatelstva u nás je nepříznivá v důsledku obou světových válek více u mužů a u všeho obyvatelstva, následkem hospodářskospolečenských změn po druhé světové válce.

Rámcové výsledky ukazují, že v úhrnu stárnoucích ročníků vzrůstá počet obyvatel, kteří dosáhli 50 a více let. Protože zůstává více žen, a to i žen neaktivních, absolutní čísla vykazují více aktivních mužů, ale jenom v českých krajích, kdežto na Slovensku relativní aktivita starších ročníků klesá. Celostátně přibýlo nezemědělských, ekonomicky aktivních mužů 55,43 % a žen dokonce 135,84 %.

Zemědělského obyvatelstva staršího 50 let sice také přibývalo, ale mužů poměrně málo, kdežto žen více. Vnitřní změny jsou způsobeny zvyšováním počtu stárnoucích pracovníků v zemědělství, zvláště žen v Českých zemích, kdežto na Slovensku přibýlo aktivních zemědělců málo a počet slovenských žen v zemědělství podstatně klesl. To znamená, že také Slovenky středního věku přešly ze zemědělství do průmyslu a ostatních odvětví. V celostátním měřítku sice přibyl počet všech ekonomicky aktivních mužů o 36,02 % a žen o 34,31 %, ale naproti

tomu počet ekonomicky aktivních zemědělců-mužů stoupl o 7,41 %, žen však klesl o 6,77 %.

Podle toho v zemědělském obyvatelstvu došlo k významným přesunům z hlediska regionálního a u obcí pohlaví. Ačkoli početně ekonomická aktivita také starších ročníků mužů vzrostla, prokazuje se, že mnohem více jich přibýlo v povoláních nezemědělských (55,43 %), kdežto v zemědělství jen málo (7,41 %), z toho nejvíce v českých krajích. Vedle toho ekonomická aktivita starších žen vzrostla podobně, vesměs v povoláních nezemědělských (dokonce 135,84 %), neboť zužitkovala též úbytky (6,77 %) žen ze zemědělství. Proto přibýlo stárnoucích ekonomicky aktivních zemědělců, zvláště žen; v podílu zemědělského ekonomicky aktivního obyvatelstva je tento přírůstek stárnoucích osob ještě nápadnější — rozuměj nezdravější.

Společenské důsledky tohoto neblahého vývoje na venkově jsou zřejmé. Mladí lidé z velké části odtud odešli vůbec (zvláště nevěsty ze zemědělských rodin) nebo z venkova dojíždějí za prací do průmyslových pracovišť převážně v městech a na zemědělské půdě zůstali buď staří muži, nebo ještě přestárlejší ženy. Oba záporné jevy jsou nápadnější u zemědělského obyvatelstva v českých krajích. Nesmí mást, že na venkově celkově bydlí mladých manželů a dětí více, ale výslovně nezemědělských. Vesnická společnost se značně zpestřuje, ale nikoli ve prospěch zemědělských pracovníků a rodin; zvláště vesnice v blízkosti velkých měst se stávají noclehárnami a rekreačním zázemím lidí značně poměštěných.

ODUMÍRÁNÍ ZEMĚDĚLSKÉHO OBYVATELSTVA

Již ze statistik r. 1950 bylo odvozeno, že na venkově umírá obyvatelstva více než v městech, zvláště tam umírávalo více novorozenců. Dospívající a dospělí vesničané umírají více na tuberkulózu a na střevní choroby; nejméně příznivým prostředím pro populaci jsou právě vesnice a městečka do 2000 až 5000 obyvatel. Naproti tomu v městech, především velkých, značně klesla dětská úmrtnost, takže v městech nad 100 000 obyvatel je úmrtnost nižší než na venkově, s výjimkou příslušníků věkové skupiny 50—64 let. Na venkově zůstávala nápadně vysoká úmrtnost chlapců do 5 let a mladých mužů ve věku 15—34 let. Od r. 1950 se také na venkově zlepšila zdravotní péče o novorozence a matky, ale neuspěly snahy o prodloužení života lidem právě zde těžce pracujícím. Proto platí patrně i o současnosti, že „venkovské obce, avšak také obce ve skupině 2000—4999 obyvatel jsou nejméně příznivým prostředím naší populace“ (Musil 1958).

Uvažme k tomu obecné stárnutí českého i slovenského národa i podíl úmrtnosti zemědělského obyvatelstva k úmrtnosti obecné se zřetelem k letům 1959 až 1961. V ČSSR se dospělo již k situaci, v níž bude počet umírajících absolutně a relativně jenom klesat; přitom v zemědělském obyvatelstvu probíhá tento proces odumírání ještě rychleji. Ovšem to není důsledek pozitivních podmínek, nýbrž naopak; v zemědělství již zemřelo hodně příslušníků věkových skupin přestárklých a další ročníky jsou slabé, o dětech nemluvě. Vývoj směřuje teoreticky *ad absurdum* — v zemědělství se sníží i počet umírajících.

V této souvislosti je nutné upozornit na obtížnost zemědělské problematiky z jiné strany. Zákonné podmínky umožňují ve všech odvětvích práce přecházet do důchodu a rozhodnout se pro další ekonomickou činnost nebo ne. Je hodné pozor, že „je podniky sice potřebovaly, důchodové zabezpečení podporovalo prodloužení pracovní aktivity, avšak práce jim nevyhovovala, cítili se unavení a neschopní práce. Nejvýrazněji je to patrné u zemědělských dělníků a dělnic, jimž práce vyhovovala jen v 5 %, avšak v zaměstnání a jiné činnosti jich zůstalo přes polovinu. K tomu je vedly hlavně nízké důchody a pak to, že jich na statcích bylo

potřeba“ (A m b r o ž 1964). Také v tomto zjištění je obsaženo odumírání zemědělského obyvatelstva.

Přes záporné podmínky vesnického života přestárlí zemědělci v ČSSR svým nadměrným pracovním vypětím předčí vrstevníky v ostatních povoláních. Demografové předpokládali, že ve čtvrtstoletí 1950—1975 u nás vzroste počet obyvatelstva o 25 %, z toho počet obyvatel nad 60 let o 63 %; že pokles úmrtnosti a prodloužení lidského věku „může mít i nepříznivé důsledky ekonomické jako narůstání složky přestárých, zvyšování nároků na důchodové zabezpečení aj. Toto prodloužení lidského života jistě povede i k faktickému posouvání horní hranice práceschopného věku.“ (S r b, K u č e r a 1957.) Nyní již můžeme říci, že narůstání složky přestárých, a tím zvyšování důchodových nároků se neprojeví v obyvatelstvu zemědělském, ale nezemědělském.

POKLES A ZTRÁTY V PŘIROZENÉ MĚNĚ OBYVATELSTVA, ZVLÁŠTĚ ZEMĚDĚLSKÉHO, V POSLEDNÍM DESETILETÍ

Populační přebytky v zemědělském obyvatelstvu dozněly nadobro v letech padesátých; v českých krajích již na jejich počátku, ve slovenských krajích na jejich konci. Po stagnaci dvou až tří let došlo nejprve v západních krajích a nyní i na východě republiky definitivně k historickému zlomu. Zemědělské obyvatelstvo ani české, ani slovenské již nestačí reprodukovat samo sebe. Přirozenou měnou vznikající ztráty v zemědělském obyvatelstvu se zvětšují z původních tisíců na desetitisíce žen i mužů. Už koncem padesátých let začalo přirozenou měnou ubývat také nezemědělců, přirozený přírůstek veškerého obyvatelstva v posledních letech již klesl pod hranici přirozené měny z poloviny století (tab. VI).

Přirozený přírůstek našeho obyvatelstva tedy obecně klesá. Aktivnější populace slovenská tento pokles zmírňovala, ale nemohla nahrazovat zvětšující se

VI. Pokles přirozeného přírůstu obyvatelstva ČSSR

Území	Rok	Úhrn obyvatelstva			
		přírůstek počtu mužů	pokles přírůstu v %	přírůstek počtu žen	pokles přírůstu v %
	1	2	3	4	5
ČSSR	1950	75 168	—39,20	70 023	—33,87
	1961	45 697		46 305	
České kraje	1950	43 656	—60,20	41 482	—54,99
	1961	17 375		18 671	
Slovenské kraje	1950	31 512	—10,09	28 541	—3,18
	1961	28 322		27 634	

Prameny: Původní materiály ze Státního statistického úřadu v Praze a statistické ročenky ČSSR

ztráty v přirozené měně obyvatelstva zvláště v západní části ČSSR. Pokles vzniklý za pouhé desetiletí ukazuje osudovost historického zlomu. V zemědělském obyvatelstvu dosáhly ztráty u žen 1865 % (tab. VI, sloupec 9) a u mužů 344 % (tab. VI, sloupec 7). I slovenská přirozená měna v zemědělských rodinách je nyní výslovně ztrátová; proto je naprosto ztrátová celostátní bilance reprodukce zemědělského obyvatelstva. Je to zvrat, který se promítne nejen v zemědělské výrobě a v životě venkova, ale dříve či později také v životě celého národa, v jeho městech a v metropolitním velkoměstě.

V zemědělství ubývá nyní nejvíce pracovníků a jejich úbytek se bude zvětšovat i v budoucnosti. Nynější zemědělství závisí více na ženách, ale právě jich v zemědělství ubývá a bude ubývat přirozenou měnou nejrychleji. Tím ovšem ubývá také zemědělských matek, čili zesiluje se zjištěná tendence i pro budoucí generace. Chmurná perspektiva ztrátové reprodukce zemědělského obyvatelstva varuje. Snahy o zpětné doplňování zemědělského obyvatelstva z obyvatelstva nezemědělského a z měst mohou uspět jen dočasně a omezeně. „Dosavadní celkově nízká plnění náboru mládeže do zemědělství je podmíněno zejména odlišností podmínek pro pracovníky v zemědělství ve srovnání s ostatními odvětvími národního hospodářství.“ (Glaserová, Houška 1966).

Také nezemědělská povolání záhy počnou pociťovat potřebu chránit své populační přírůstky pro sebe. Nejpřirozenějším zdrojem ozdravení se mohou stát zemědělské rodiny samy, neboť si uchovávají ještě nejvíce životnosti. Ukazuje to přehled v tomto smyslu přece optimistický, vycházející ze statistik v polovině století (Vávra 1960) — tab. VII, VIII. Jurček (1966) uvádí: „Zemědělské obyvatelstvo (všech sociálních skupin) má podstatně nižší podíl bezdětných vdaných žen i celkově nejprůzračnější rozložení narozených dětí, nízký podíl prvorozených dětí, nižší podíl druhorozených dětí a výrazněji vyšší podíl žen s větším počtem dětí“.

v letech 1950 a 1961

Zemědělské obyvatelstvo				Nezemědělské obyvatelstvo			
změny v počtu mužů	ztráty změn v %	změny v počtu žen	ztráty změn v %	přírůstek počtu mužů	změny přírůstku v %	přírůstek počtu žen	změny přírůstku v %
6	7	8	9	10	11	12	13
8443 — 6723	— 179,62	7349 — 8988	— 222,30	66 725 52 420	— 21,44	62 674 55 293	— 11,78
2011 — 4905	— 343,90	380 — 6705	— 1864,47	41 645 22 280	— 46,50	41 102 25 376	— 38,26
6432 — 1818	— 128,26	6969 — 2283	— 132,76	25 080 30 140	+ 20,18	21 572 29 917	+ 38,68

VII. Plodnost vdaných žen podle příslušnosti k národohospodářským odvětvím (počet dětí na 100 žen) v ČSSR r. 1950

Příslušnost žen podle národohospodářského odvětví	Živě narozených dětí na 100 vdaných žen v ČSSR			
	celkový průměr	ve skupině		
		dělníci	samostatní	úředníci
Zemědělství	335,3	343,7	334,2	208,1
Průmysl	258,5	267,7	246,5	162,6
Obchod a doprava	231,2	251,8	231,7	168,2

VIII. Plodnost ekonomicky činných vdaných žen mladších 25 let podle jednotlivých sociálních skupin (průměrný počet a pořadí dětí na 100 žen) v ČSSR r. 1961

Délka trvání manželství let	Sociální skupina	České kraje					Slovenské kraje				
		počet vdaných žen	% žen s počtem živě narozených dětí z nynějšího manželství			průměrný počet dětí	počet vdaných žen	% žen s počtem živě narozených dětí z nynějšího manželství			průměrný počet dětí
			0	1	3+			0	1	3+	
0—4	Jednotlivě hospodařící rolnice	288	12,3	50,2	6,7	134	753	19,5	44,5	6,7	122
	Družstevní rolnice	5 605	27,3	48,0	2,6	100	4 047	35,2	50,9	1,4	80
	Zemědělské dělnice	3 674	33,8	44,5	4,0	93	1 966	48,9	40,1	2,0	64
	Dělnice celkem	55 338	47,9	43,2	0,7	62	17 938	46,6	44,3	0,8	64
	Úřednice	66 067	54,7	41,1	0,2	50	24 869	42,1	49,3	0,4	67
5—9	Jednotlivě hospodařící rolnice	78	2,5	19,3	29,7	217	228	1,8	21,5	30,3	217
	Družstevní rolnice	1 883	4,4	18,8	23,4	202	923	4,6	37,9	13,1	166
	Zemědělské dělnice	600	5,2	22,2	28,8	208	235	9,8	32,1	20,9	174
	Dělnice celkem	6 496	4,5	44,7	9,6	158	1 802	8,4	35,7	15,1	167
	Úřednice	3 772	12,1	54,8	2,7	124	1 895	8,2	42,9	5,9	146

Cit. podle Jurečka (1966)

VÝHLEDY ZEMĚDĚLSKÉ POPULACE V ČSSR

Mezi ekonomickým a demografickým vývojem jsou vztahy komplikovanější než mohou vyjádřit suchá čísla, zvláště jenom z několika nejbližších let. Přibližně před deseti lety již demografové upozorňovali na závažné tendence vývoje více nebo méně prozíravě a správně.

Vávra (1959) uvádí: „...obyvatelstvo jako historický soubor si podržuje ve své struktuře důsledky působení ekonomických a ostatních činitelů po velmi dlouhou dobu, a to i potom, když již působení starého ekonomického vývoje bylo překonáno.“ Tento v podstatě jistě správný pohled o působení tradičních faktorů platí; musíme však bedlivě rozpoznávat příslušnou kvalitu, kvantitu a živou proměnlivost oněch zákonitostí. Kupříkladu kolektivizace zemědělství ovlivnila tradiční sňatečnost a další činitele demografickopopulační.

Fajfr (1959) upozorňuje, že „socializace zemědělství se svými mohutnými účinky na životní styl venkovského obyvatelstva atd., to vše vyžaduje i množství demografických studií zvláště“. Po uplynutí 10–15 let socialistického zemědělství nezbyvá, než se zakousnout do jablka téměř nedotčené problematiky socialistického zemědělství z hlediska populačního aspoň stejně důkladně jako z hlediska ekonomického, a vyslovit objektivní poznatky s tou odvahou, s jakou naléhavostí dotírají těžkosti (Daviděk 1965 a, b, Prokopec, Kotek 1966).

Z Korčáka (1963) citujeme: „Z hlediska mezinárodního se poměšťování našeho obyvatelstva nejvíce nijak zvláště pokročilým.“ Proti urbanizaci průmyslového státu a společnosti nelze nic namítat. Ale nelze nevědět, že i v nejprůmyslovější zemi, v USA, je zaměstnáváno mnohem více pracovníků pracujících pro zemědělství, totiž v průmyslu, dopravě a službách se zaměřením pro zemědělství, tedy z měst pro vesnice, než v ČSSR (Paleček 1966).

Vávra (1960) podotýká, že „smazávání rozdílů v úrovni předpokládané plodnosti je dáno postupujícím vyrovnáváním životní úrovně a celkového společenského postavení“. — Vyrovnávání přirozené měny mezi jednotlivými sociálními skupinami u nás si nepředstavujeme tak, že by nynější beztak snížená zemědělská populace klesala ještě více k úrovni populace obyvatelstva zaměstnávaného v průmyslu, v dopravě, v obchodě nebo úřednictva — nýbrž právě naopak (viz tab. VII, VIII).

Tvrdá skutečnost současnosti nás tedy vede k podrobnějšímu zkoumání, blíže k jádru složité ekonomickohumanitní problematiky; z ní vyzdvihujeme tyto povzbudivé klady:

1. Absolutní a relativní větší stabilita manželských svazků, méně ohrožovaných rozvodovostí. Zemědělskému člověku jsou poměrně cizí takové příčiny rozvodů, jakými bývají oddělení bydliště od pracoviště, opuštění společného soužití, vměšování, žárlivost, nezájem o rodinu, rozdílnost povah a neshody, neboť venkované předem rozvažují věci majetkové, zdravotní a výchovné.

2. Absolutní a relativní větší plodnost zemědělských rodin, takže zemědělské domácnosti mají větší počet dětí. Jako dříve snoubenci, odcházející ze zemědělství do jiného odvětví práce, přenášivali také vyšší biologické schopnosti reprodukční, třeba do hornictví a měst, možno proto doufat, že národ poroste i z rodin nezemědělských, aspoň dočasně.

3. Zvýšená a prodlužovaná pracovní aktivita zemědělských pracovníků, zvláště žen, nezatažující státní důchodové zabezpečení. Může být položena otázka populacionisty vůči ekonomovi, zda či do jaké míry je tato pracovní aktivita, zvláště zemědělských žen, společensky užitečnější než eventuální výchova třetí generace právě venkovskými babičkami.

Za hlavní podmínky utužení předešlých aktiv a vymýcení záporných vlivů považují tyto zásahy organizované společností:

1. Vytváření bytových a platových podmínek pro mladá manželství na venkově shodně jako ve městech. Po likvidaci trpasličích hospodářství mohou být likvidovány i vesnické domky, jestliže — v souladu s vyrovnáváním venkova a města — se rozvine i na vesnicích soukromá, družstevní i státní výstavba hygienických bytů a přiměřených kulturních zařízení.

2. Podporovat nejen ekonomické základy rodin, ale také na městské obyvatelstvo působit výchovně k aktivní činnosti ve prospěch zemědělské výroby a zemědělských pracovníků; získávat průmyslové a městské obyvatele pro pracovní i morální vztahy s vesnickými zemědělci. Tedy nejen jednorázové pra-

covní brigády, ale sžívání s problematikou zemědělského prostředí natrvalo, uvědoměle, za společným cílem.

3. Nenárokovat další prodlužování pracovní aktivity stárnoucích ročníků zemědělského obyvatelstva, ale vskutku sblížovat sociální zabezpečení i ochranu národního zdraví a kulturní a společenské vyživání právě lidem věku poreprodukčního ve vesnicích a ve venkovských městečkách rovnocenně s jejich městskými a průmyslovými vrstevníky.

Historického zvratu k lepší populaci lze dosáhnout v celé republice, neboť ještě všude raší zelené kořeny životnosti v zemědělských i průmyslových rodinách jako nejčetnějších. Před první světovou válkou nejvíce populovaly nejen zemědělské oblasti východní Moravy, slovenského Pováží, Pohroní a východních končin státu, ale také průmyslové okresy v Podkrušnohoří. V ČSR tradičně populovaly všechny okresy zemědělské i průmyslové. Také v ČSSR byly vykazovány velké přírůstky na východním i severozápadním Slovensku, v bývalém Slezsku a v jižních a západních Čechách (Atlas 1966). Kdybychom analyzovali populaci hluběji ze stanoviska kupř. národního, ukázala by se ještě větší historická nezbytnost pomoci českému zemědělství, ano pomoci celé československé společnosti v populaci; tedy nejen v její ekonomice, ale pomocí hospodárné ekonomiky, vyspělé techniky a vědy.

ZÁVĚR

Kdybychom vřadili sociologickodemografickou situaci a vývojové tendence do srovnání s poměry v sousedních státech, vynikla by závažnost problémů československého obyvatelstva a zvláště pracovníků v zemědělství v lecčemž podobná (např. v Polsku, v Maďarsku), v jiném však odlišná (např. ve Švýcarsku, v Dánsku). Studie upozorňuje na závažnost sociologickodemografických perspektiv. Nejde o prostý celkový úbytek zemědělského obyvatelstva, důsledek historického procesu technizace ekonomiky i života, ale o vnitřní a specifické příčiny poklesu populace zemědělského obyvatelstva. Tabulky poskytují podklad k zamyšlení nad prudkým zlomem sňatečnosti zvláště mužské mládeže zemědělské a nad důsledky toho v ekonomice a společnosti v nejbližší budoucnosti.

Došlo dne 16. 1. 1967

Literatura

1. AMBROŽ, J.: Pracovní aktivita starších věkových skupin obyvatelstva. Praha, 1964: 63. — 2. DAVÍDEK, V.: Změny ve společenské skladbě obyvatelstva v českých zemích po pádu feudalismu. = „Demografie“, 6, 1964: 139-150, 214-223. — 3. DAVÍDEK, V.: La participation de la classe agricole et des travailleurs en agriculture à la direction du développement au monde et à la Tchécoslovaquie. Zahl der Eheschließungen und Ehescheidungen insbesondere unter der landwirtschaftlichen Jugend in der Tschechoslowakei und in anderen Ländern. Přednášky na Demografickém symposiu v Liblicích 25.-28. května 1965. — 4. FAJFR, F.: O studiu populačního vývoje. = In: Demografický sborník, 1959: 7-9. — 5. GLASEROVÁ, J. - HOUSKA, V.: Vývoj počtu pracovních sil v zemědělství, jejich věková struktura a kvalifikace. = „Demografie“, 8, 1966: 231-242. — 6. CHURA, A. J.: Slovensko bez dorastu? Sociálne-pediatrické štúdium. Bratislava, 1936: 79. — 7. JUREČEK, Z.: Diferenční plodnost podle výsledků sčítání lidu z r. 1961. = „Demografie“, 8, 1966: 97-106, 207-215. — 8. KORČÁK, J.: Úvod do všeobecné geografie obyvatelstva. Praha, 1963: 73. — 9. KUČERA, M.: Populační hledisko při rozmístování socialistické výroby. = „Statistický obzor“, 1958: 300-307. — 10. KUČERA, M.: Reprodukce obyvatelstva Československa v letech 1947-1957. = In: Demografický sborník. Praha,

1959. — 11. KUČERA, M. - SRB, V.: Atlas obyvatelstva ČSSR. Praha, 1962. — 12. MUSIL, J.: O rozdílech v úmrtnosti obyvatelstva měst a venkova. = „Statistický obzor“, 1958 : 67-72. — 13. PALEČEK, J.: Zemědělská výroba v ČSSR a ve světě v posledních dvaceti letech. = „Dějiny a současnost“, 1966, 10 : 38-40, 44. — 14. PAVLÍK, Z.: Dynamika hospodářskospolečenské struktury obyvatelstva českých zemí. = „Demografie“, 1, 1959 : 145-155. — 15. PROKOPEC, J. - KOTEK, O.: Novomanželé na venkově. = „Květy“, 16, 1966, 52 : 29. — 16. ROSEET, E.: Polské demografické prognózy za léta 1960-76. = In: Statistika a demografie, 3, 1963. — 17. RŮŽICKÁ, L.: K otázkám vývoje manželské plodnosti. = „Demografie“, 1, 1959 : 167-170. — 18. SRB, V. - KUČERA, M.: Obyvatelstvo v produkčním věku v letech 1960-1975. = „Statistický obzor“, 1957 : 569-576. — 19. TAUBER, J.: Problémy zemědělského dorostu. Přednáška v Československé demografické společnosti při ČSAV a Československé společnosti ekonomické, 17. 6. 1964. — 20. TAUBER, J.: Menschen in der Landwirtschaft der ČSSR. = „Für die sozialistische Landwirtschaftswissenschaft“, 13, 1964 : 103-124. — 21. VÁVRA, Z.: K teoretickým otázkám hodnocení demografického vývoje. = In: Demografický sborník, 1959 : 11-24. — 22. VÁVRA, Z.: K vývoji porodnosti z hlediska statistiky. = „Statistický obzor“, 1960 : 308-315. — 23. VÁVRA, Z.: K vývoji porodnosti z hlediska statistiky. = „Statistický obzor“, 1960 : 308-315. — 24. VÁVRA, Z.: Porodnost v ČSSR, českých zemích a na Slovensku za léta 1870-1959. = „Demografie“, 3, 1961a : 377-378. — 25. VÁVRA, Z.: Plodnost a živo-
rodnost v Československu v letech 1880-1959. = „Demografie“, 3, 1961b : 273-274. — 26. VÁVRA, Z.: Tendence ve vývoji porodnosti městského a venkovského obyvatelstva ČSSR v letech 1949-1959. = „Demografie“, 4, 1962 : 21-36. — 27. VRANÝ, J.: Osoby ekonomicky činné v zemědělství. = „Statistický obzor“, 1960 : 488-495. — 28. VUKOVICH, G.: Sociální mobilita snoubenců v Maďarsku. = „Demografie“, 6, 1964 : 55-60. — 29. WITTHAUER, K.: Die Bevölkerung der Erde. Verteilung und Dynamik. Gotha, 1958. — 30. WOYTINSKY, W. S. - WOYTINSKY, E. S.: World population and production trends and outlook. New York, 1953. — 31. ATLAS Československé socialistické republiky. Praha, 1956 : 28. — 32. Production Yearbook 1961. Roma, FAO, 15, 1962. — 33. Production Yearbook 1962. Roma, FAO, 16, 1963. — 34. Sčítání lidu, 1950 : 65-90. — 35. Sčítání lidu, 1961, část III. — 36. Statistická ročenka ČSSR 1964. Praha, 1964 : 534-535. — 37. Statistická ročenka ČSSR 1966. Praha, 1966 : 555-556. — 38. Zprávy Stát. úřadu statistického Republiky československé, 29, 1948, 33-36 : 232.

Проблемы современной популяции сельскохозяйственного населения ЧССР

В работе подчеркивается важность социологическо-демографического положения и тенденций развития в нашем сельском хозяйстве. Это не столь общее убывание сельскохозяйственного населения, следствие исторического процесса технизации экономики и жизни, сколько внутренние и специфические причины понижения популяции сельскохозяйственного населения. Это сокращение имеет свои корни в резком сокращении брачности, в особенности мужской сельскохозяйственной молодежи, вследствие чего сокращается число детей в сельскохозяйственных семьях, а с другой стороны относительно возрастает удельный вес стареющего экономически активного сельскохозяйственного населения, в особенности женщин. Сельскохозяйственное население в Чехословакии уже не в силах воспроизвести самое себя. Обзоры в таблицах (I—VIII) намечают основные отношения этого развития за последние десятилетия. Автор в заключение подчеркивает до сих пор бытующие положительные стороны в жизнеспособности сельскохозяйственных семей: абсолютная и относительная повышенная устойчивость супружеских связей, абсолютно и относительно более высокая рождаемость детей в сельскохозяйственных браках и более продолжительная трудовая активность сельскохозяйственной рабочей силы.

Текст к таблицам

- I. Изменения в составе населения в зависимости от принадлежности к профессии на территории Чехословакии в 1900—1961 гг.
- II. Соотношение числа бракосочетаний женихов к числу мужчин в возрасте 20—34 лет, сельскохозяйственных и несельскохозяйственных в ЧССР
- III. Брачность и разводимость сельскохозяйственного и несельскохозяйственного населения в ЧССР
- IV. Изменения численности женщин воспроизводительного возраста, принадлежащих к сельскому хозяйству и к прочим отраслям в ЧССР в 1950 и 1961 гг.

- V. Среднее число детей в сельскохозяйственных и несельскохозяйственных семьях в ЧССР в 1950 и 1961 гг.
- VI. Снижение естественного прироста населения в ЧССР в 1950 и 1961 гг.
- VII. Деторождение у замужних женщин в зависимости от принадлежности к народнохозяйственным отраслям (число детей на 100 женщин) в ЧССР в 1950 г.
- VIII. Деторождаемость у экономически активных замужних женщин моложе 25 лет по отдельным социальным группам (среднее число и очередность детей на 100 женщин) в ЧССР в 1961 г.

Contemporary Problems of Agricultural Population of Czechoslovakia

The study underscores the seriousness of the sociological and demographic situation, and the developmental trend in our agriculture. The problem we are facing, is not so much the decline of the total of the agricultural population, which is a consequence of the historical process of technicalization of economy and life, but rather the intrinsic and specific causes of the decline of agricultural population. The root of the problem is in a rapid decline of marriage rates, especially with regard to the male agricultural youth, and this decline is the cause of a decrease in the average number of children in agricultural families and households; on the other hand, there is an increase in the relative share of the aging agricultural population which remains economically active, this applying in particular to women. The agricultural population of Czechoslovakia is no longer able to reproduce itself. The tabulated surveys (I—VIII) give an outline of the principal relations involved in this development in recent decades. The author concludes by pointing out some still existing positive features in the vitality of farming families: the absolutely and relatively greater stability of matrimonial ties, the absolutely and relatively greater fertility of agricultural marriages, and the lengthening of the active working age of agricultural workers in general.

Text to the tables

- I. Changes in the structure of the population according to professions on the territory of Czechoslovakia between 1900 and 1961
- II. Ratio of the numbers of marriages to the numbers of men aged 20—34 years, agricultural and non-agricultural, in Czechoslovakia
- III. Rates of marriages and divorces in agricultural and non-agricultural populations of Czechoslovakia
- IV. Changes in numbers of women of reproductive age in agriculture and in other economic branches, in Czechoslovakia between 1950 and 1961
- V. Average number of children in agricultural and non-agricultural households in Czechoslovakia between 1950 and 1961
- VI. Decline in the natural population increase in Czechoslovakia between 1950 and 1961
- VII. Fertility of married women according to activity in various economic branches (number of children to 100 women) in Czechoslovakia in 1950
- VIII. Fertility of economically active married women under 25 years according to various social groups (average number of children to 100 women in Czechoslovakia in 1961, and percentage of first, second, third etc. children of the same mother).

Adresa autora:

PhDr. Václav D a v í d e k, Praha 4, Podolí, Sinkulova 39
